

Dammstugan och Rom

Kabelschakt utanför Katrineholm

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Östra Vingåker 15:1
Sjöholm 2:1
Östra Vingåkers socken
Katrineholms kommun
Södermanlands län
Södermanland

Britta Kihlstedt

Dammstugan och Rom

Kabelschakt utanför Katrineholm

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Östra Vingåker 15:1
Sjöholm 2:1
Östra Vingåkers socken
Katrineholms kommun
Södermanlands län
Södermanland

Britta Kihlstedt

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2019

Omslag: Boplatsen vid Damnstugan. Kabelschaktet löpte längs vägens bortre södra sida.
Foto från ÖNÖ av Jenny Holm.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-780-2

Tryck: JustNu, Västerås 2019

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Undersökningens förutsättningar	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Tidigare undersökningar av boplatsen vid Dammstugan.....	7
Syfte, metod och genomförande	9
Resultat	10
Lager.....	11
Fynd	11
Tolkning och utvärdering	12
Referenser	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Bilagor	15
Bilaga 1. Fyndtabell.....	15
Bilaga 2. Schakt- och lagerbeskrivning.....	16

Figur 1. Platsen för undersökningen är markerad med en blå ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har under vår-vintern 2018 utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med nedläggning av fiberkabel längs väg 52 väster om Katrineholm (figur 1). Arbetet utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Södermanlands län.

Den planerade kabelsträckningen skulle beröra två fornlämningar, dels stenåldersboplatsen vid Dammstugan, Östra Vingåker 15:1, dels rester efter torpet Rom, Östra Vingåker 132. Syftet var att dokumentera eventuella lämningar inom och intill fornlämningarna samt att tillvarata fynd. Ledningsdragningen kom att justeras där den skulle passera torplämningen och efter samråd med Länsstyrelsen gjordes därför ingen löpande schaktningsövervakning i denna del, utan bara en översiktlig kontroll av redan grävda schakt.

Vid schaktningen inom och intill stenåldersboplatsen Dammstugan övervakades schaktningen längs en cirka 100 meter lång sträcka. Här påträffades sparsamt med spridda fynd av slagen kvarts, grönsten och brända ben. I den västra delen av schaktet framkom fynden i kraftiga, mörka sandlager som på grund av sin karaktär och innehåll tolkas som omrörda kulturlager. I den västra delen påträffades fynden i orörd sand under ett äldre ploglager.

Boplatsen vid Dammstugan undersöktes på 1930-talet. Fynden och de mörka, troligen omrörda lagren som framkom i kabelschaktets västra del ligger inom den del av boplatsen som är registrerad i Fornminnesregistret (FMIS) som Östra Vingåker 15:2 med status *undersökt och borttagen*. Det exakta läget för de äldre undersökta schakten är dock osäkert och det är möjligt att det finns orörda lämningar kvar även i denna del av lokalen, varför man bör betrakta utbredningen av både Östra Vingåker 15:1 och 15:2 med viss försiktighet.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med kabelschaktning längs väg 52 väster om Katrineholm (figur 1). Arbetet utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Södermanlands län (dnr 431-4886-2017). Orsaken till schaktningsövervakningen var planerad nedläggning av fiberkabel inom och intill stenåldersboplatsen vid Dammstugan, Östra Vingåker 15:1, och intill lämningar efter torpet Rom, Östra Vingåker 132. Kabelförläggningen utfördes av Utsikt Bredband som också svarade för kostnaderna. Fältarbetet utfördes den 14 och 21 mars 2018.

I samband med Riksantikvarieämbetets införande av ett nytt digitalt kulturmiljöregister har sedan tidigare kända lämningar i Kulturmiljöregistret fått nya beteckningar. För att underlätta läsbarhet och referering till äldre undersökningar kommer de äldre sockenbeteckningarna att användas i föreliggande rapport.

Undersökningens förutsättningar

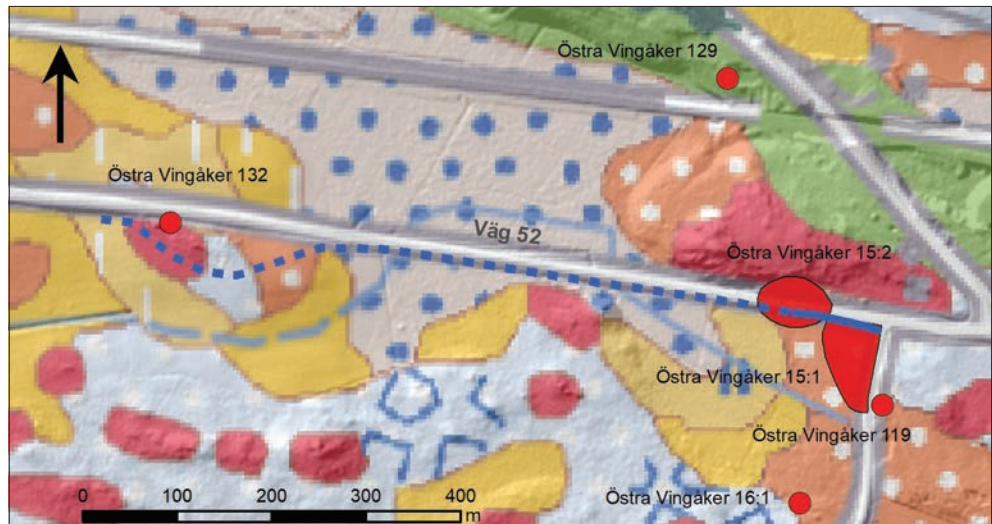
Topografi och fornlämningsmiljö

Området ligger i ett småbrutet sprickdalslandskap med flera större sjöar. Skogsbevuxna höjdstråk av kalberg och morän bryts upp av mellanliggande dalgångar med sedimentjordarter, vilka ofta är uppodlade (figur 2–3). Genom området, i nordväst-sydöstlig riktning, löper Katrineholmsåsen med kringliggande svallsandsområden. Längs åsens sluttningar ligger flera kända stenåldersboplatser, bland annat boplatserna vid Mogetorp, Nävertorp och Luvsjö, som alla ligger på mindre än en kilometers avstånd från boplatsen vid Dammstugan.

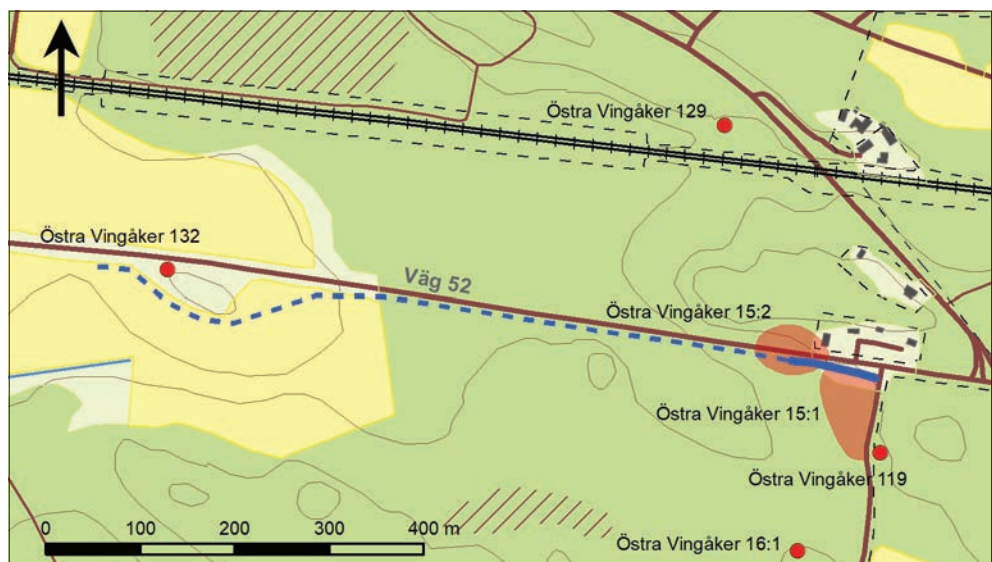
Dammstugan ligger på en naturlig sandterrass i utkanten av åsens svallsandsområden, cirka 40–45 meter över havet, med skyddande bergspartier i norr och öster. Området har tidigare varit odlat men håller nu på att växa igen och är delvis skogsbevuxet. Från boplatsterrassen sluttar marken västerut och övergår i skogsbevuxen, låglänt terräng. Jordarten består här av kärrtorv och utgör den södra delen av en tidigare våtmark, Roma mosse, vilken är utdikad och uppodlad. Även den nu skogsbevuxna delen där kabelschaktet passerar har tidigare utgjort åkermark.

Lämningarna efter torpet Rom, Östra Vingåker 132, ligger på ett mindre impediment i åkermarken på den andra sidan av den forna mossen, cirka 700 meter väster om Dammstugan. Torpet har legat under säteriet Sjöholm och går tillbaka åtminstone till senare delen av 1700-talet. Det återfinns, liksom bebyggelsen vid Dammstugan, på en storskifteskarta från 1787 (LMS akt 04-övi-35).

Utöver de nämnda fornlämningarna finns en osäker uppgift om ytterligare stenåldersfynd vid en klippvägg söder om boplatsen vid Dammstugan (Östra Vingåker 16:1) och en registrerad kolbotten öster om boplatsen (Östra Vingåker 119). Dessutom finns en registrerad lägenhetsbebyggelse i norr (Östra Vingåker 129).

Figur 2. Utdrag ur SGU:s jordartskarta över en terrängskuggningskarta med kabelschaktet (blått) och närliggande fornlämningar markerade. Grönt markerar den sandiga åssträckningen och orange med vita prickar den intilliggande svallsanden. Rött är berg, gult är siltiga och leriga sediment, ljusblått är morän och beige med blå prickar är kärrtorv som visar utsträckningen av den forna Roma mosse. Registrerade lämningar är markerade med skarpt rött (jfr. figur 3). Skala 1:8 000.

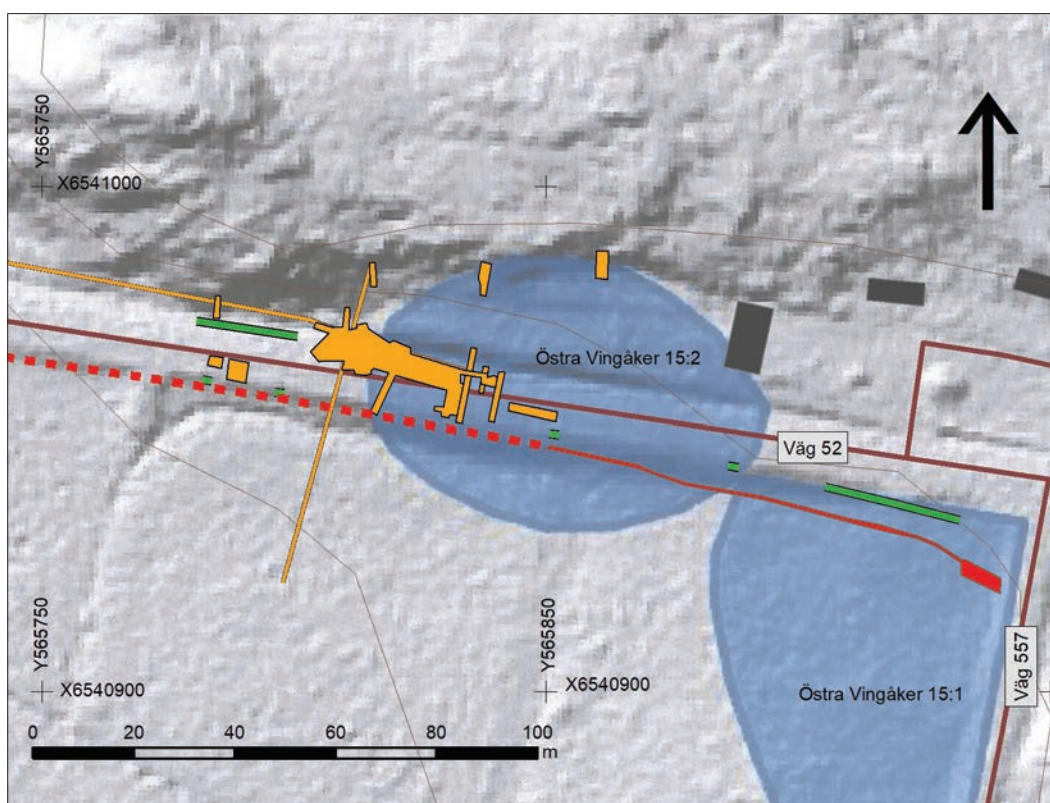
Figur 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med kabelschaktet och närliggande fornlämningar markerade. Den streckade delen av schaktet kontrollerades översiktligt, längs den del som markerats med heldragen linje följdes schaktningen löpande. Skala 1:8 000.

Tidigare undersökningar av boplatsen vid Dammstugan

Boplatsen vid Dammstugan är känd sedan tidigt 1900-tal genom att en stor mängd yxor hittats på platsen. Sten Florin uppmärksammade fynden och deras potential för strandförskjutningsstudier och genomförde fosfatkarteringar och senare också, tillsammans med J. E. Anderbjörk, en undersökning av boplatsen inför byggnationen av väg 52 på 1930-talet (Florin 1948). Boplatsen var den första, och länge den enda, publicerade undersökningen av en mesolitisk lokal i östra Mellansverige. Vid undersökningen framkom boplatslager från senmesolitikum och tidigneolitikum med en komplex stratigrafi och rikligt med fynd.

I samband med planerad exploatering på 1980-talet gjordes fosfatkarteringar och provundersökningar i ett stort område runt Luvsjön väster om Katrineholm (Olsson & Åkerlund 1983). Den del av Dammstugeboplatsen som ligger sydväst om korsningen väg 52, Vingåkersvägen, och väg 557 berördes av planerna. Området utgjordes vid tillfället fortfarande av åkermark och slagen kvarts, sot och skärvsten noterades i ploglagret intill vägkorsningen. Samma område uppvisade även förhöjda fosfatvärden. Inga lämningar framkom i angränsande områden i söder och öster.

År 1994 genomfördes en arkeologisk utredning inför dragnig av optokabel längs väg 52, varvid schakt upptogs på båda sidor om vägen längs en 150 meter lång sträcka inom boplatsoområdet. Huvuddelen av schakten låg i befintlig vägkropp och endast i nordöst, nära vägkorsningen, kom delar av orörda lager att beröras. Här fanns ett 0,05–0,20 meter tjockt rödbrunt, fyndförande sandlager där enstaka skärvsten och ett fragment slagen kvarts påträffades (Granath Zillén 1995:10).

Figur 4. Ett försök att sammanställa de olika arkeologiska insatser som gjorts inom Dammstugeboplatsen markerade på ett utdrag ur FMIS terrängskuggningskarta. Gult markerar 1930-talets schakt av Florin, grönt schaktinspektionsövervakningen 1994 och rött är det aktuella kabelschaktet 2018. Rektifieringen av de äldre planerna är ungefärlig. De blå markeringarna är Dammstugeboplatsen som den är registrerad i Fornminnesregistret. De bruna strecken markerar vägarnas mittlinjer. Skala 1:1 500.

På grund av de äldre undersökningarnas resultat har Fornlämningsregistret (FMIS) delat in fornlämningen i två undernummer. Den östra delen av fornlämningen, där fynd framkommit vid 1980- och 1990-talets undersökningar, har getts nummer 15:1 och har fortsatt status som *fornlämning*, medan den del som undersökts av Florin och Anderbjörk har nummer 15:2 och har status som *undersökt och borttagen*. I figur 4 redovisas ett försök att rektifiera Florins karta och även 1994 års schakt. Med reservation för att rektifieringen av olika skäl är problematisk, förefaller markeringen för Östra Vingåker 15:2 överensstämma ganska dåligt med Florins schakt.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med schaktningsövervakningen var att löpande undersöka och dokumentera fiberdragningen och att tillvarata eventuella fynd. Schaktningsövervakningen skulle omfatta den del av arbetsföretaget som berörde fornlämningarna Östra Vingåker 15:1 och Östra Vingåker 132 och deras fornlämningsområden så länge det bedömdes finnas risk för att fornlämningarna skulle komma till skada.

Väl på plats visade det sig att ledningen förskjutits i den del som berörde torplämningen Östra Vingåker 132. Ledningen passerade inte längre direkt intill lämningarna, genom impedimentet där torpet legat, utan i åkermark vid sidan av impedimentet (figur 3). Efter samråd med Länsstyrelsen skedde därför ingen löpande schaktningsövervakning i denna del, men de öppna schakten besiktigades innan de lades igen. På samma sätt kontrollerades sträckan väster om stenåldersboplatsen vid Dammstugan. Ledningen löpte här igenom de låglänta, ställvis sankt partierna nedanför boplatsen och det fanns en möjlighet att utkastlager eller bevarade våtmarkslager skulle kunna finnas här.

Löpande schaktningsövervakning genomfördes därför enbart inom och intill fornlämningen Dammstugeboplatsen, Östra Vingåker 15:1, längs en knappt 100 meter lång sträcka. Kabelschaktet, som i allmänhet var cirka 0,6 meter brett och 0,6 meter djupt, grävdes här skiktvis ned till avsett djup och rensades kontinuerligt för hand under grävningens gång. Längst i öster breddades schaktet till närmare 2 meter inom en drygt 8 meter lång sträcka för att möjliggöra borrning under den sydgående väg 557 (figur 8–9).

Figur 5. Vy upp mot Dammstugeboplatsen från väster, före schaktning. Den del av boplatsen där fynd påträffades ans bakom den ensamma lilla granen till höger om vägen. Foto Britta Kihlstedt.

Figur 6. Vy över impedimentet där lämningarna efter torpet Rom ligger. Det igenlagda schaktet syns i åkermarken intill impedimentet. Foto från väster av Britta Kihlstedt.

Inom denna yta avlägsnades först myllalagret så att den förmodade boplatsnivån frilades i sin helhet varefter ytan rensades med skårslev för att kunna lokalisera eventuella fynd och anläggningar. Det fyndförande lagrets tjocklek kontrollerades också genom att mindre partier skårslevsgrävdes cirka 0,20 meter ner i sanden. Därefter schaktades ytan ner till avsedd nivå.

Schaktet dokumenterades genom inmätning med GPS, beskrivning och fotografering. Inmätningen var problematisk på grund av dåliga mottagningsförhållanden och mätningarna har fått justeras i efterhand.

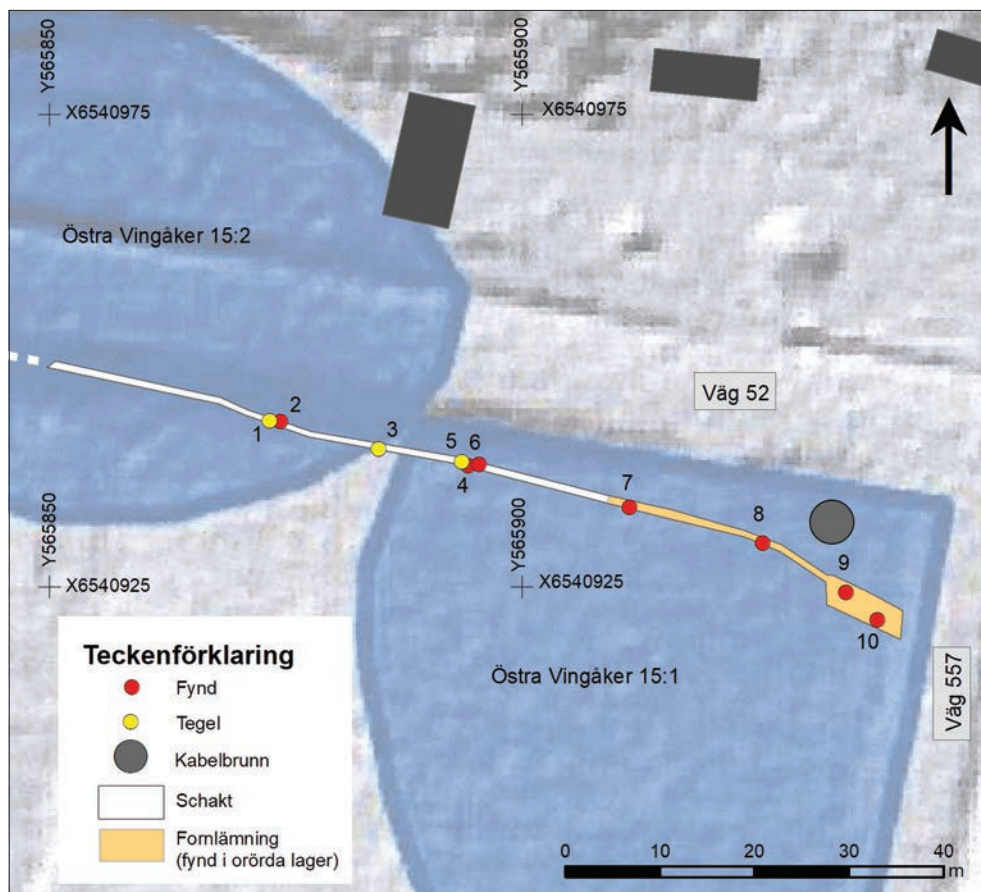

Figur 7 (t.v.). Kabelschaktet i den del det berör boplatsen vid Dammstugan. Foto från ÖSÖ av Britta Kiblstedt.
Figur 8 (t.h.). Den större yta som togs upp inom boplatsytan i kabelschaktets östligaste del. Foto från väster av Britta Kiblstedt.

Resultat

I den västra delen där endast en översiktlig kontroll av kabelschaktet gjordes påträffades inget av arkeologiskt intresse. I de lägre delarna av åkermarken öster om torplämningen Östra Vingåker 132 syntes ett mörkt våtmarkslager efter den forna Roma mosse under ploglagret, men inga bevarade lämningar iaktogs i detta. Längre österut, i den skogsbevuxna sluttningen upp mot Dammstugeboplatsen, gick schaktet till största delen i vägslänt med påförda, ställvis blockrika massor och inte heller här fanns några bevarade arkeologiska lämningar i schakten. I schaktets östra del, inom Östra Vingåker 15:2, fick schaktet av framkomlighetsskäl avvika några meter från vägen och berörde därför i högre grad orörd mark. Denna del övervakades löpande och här påträffades enstaka fynd och kulturpåverkade lager.

I samband med kabelschaktningen hade en kabelbrunn tagits upp i fornlämningens östra del, utan att arkeolog informerades. Kabelbrunnen var igenlagd när arkeolog kom till platsen, men uppskattas ha påverkat en yta om cirka 2 meter i diameter.

Figur 9. Plan över kabelschaktet och påträffade fynd på underlag av terrängskuggningskarta från Fornminnesregistret. Skala 1:800.

Lager

Lagerbilden var komplex i slutningen i schaktets västra del med ett rödbrunt-brunsvart, upp till 0,45 meter tjockt, kulturpåverkat siltigt, humöst och ställvis sotigt sandlager. Det var svårt att få en säker uppfattning om lagrets karaktär i det smala schaktet. Det var ställvis flammigt och föreföll delvis vattenpåverkat. Det innehöll enstaka bitar slagen kvarts (F1, F4 och F6) och skärvig sten, men också tegel (F2, F3 och F5) och tolkas därför som ett omrört kulturlager. I botten fanns ljusgrå opåverkad sand.

Det mörka lagret tunnade ut i den övre delen av slutningen österut för att helt försvinna i schaktets östra, flackare del. I denna del fanns ett tydligt äldre ploglager och därunder roströd sand, vilken nedåt successivt övergick i ljusare grågul sand. I den övre delen av rostsanden framkom enstaka fragment kvarts, grönsten och bränt ben (F7–10).

Fynd

En liten mängd fynd framkom alltså relativt spritt inom boplatsoområdet. De utgörs av fem fragment slagen kvarts av varierande kvalitet, ett något osäkert avslag av grönsten och sex små fragment brända ben. Bland de senare finns revbensfragment från obestämd *ungulat*, det vill säga hov- eller klövdjur. Benen är relativt små och skulle kunna härröra från exempelvis rådjur eller får/get (Sara Gummesson, muntlig uppgift). Fynden framkom dels i det mörka lagret som tolkas som ett omrört kulturlager, dels i övergången mellan äldre ploglager och sand i områdets östra del.

Tolkning och utvärdering

Undersökningen har genomförts som planerat, men med de undantag från den ursprungliga planen som beskrivits ovan. De fynd som framkom inom Dammstugeboplatsen Östra Vingåker 15:1 är av samma karaktär som de som framkommit vid de tidigare undersökningarna i detta område på 1980- och 1990-talen. Enstaka skärvstenar och glest spridda fynd av kvarts, grönsten och brända ben, tillsammans med avsaknaden av anläggningar och egentliga kulturlager, tyder på att denna del av boplatsen varit extensivt utnyttjad.

De fynd och lager som påträffades i den västra delen av Östra Vingåker 15:1 och i den östra delen av Östra Vingåker 15:2 är mer svårtolkade. Lagren är svårbedömda i de smala schakten, men påminner om de kulturlager som beskrivs av Florin (1948). Förekomsten av tegel långt ner i lagerföljden tyder dock på att lagren är störda. Det är möjligt att detta är kulturlager som blivit omrörda i samband med de tidigare undersökningarna, vid vägbygget eller genom odling.

Försök till rektifiering av äldre plankartor tyder på att FMIS inprickning av Östra Vingåker 15:2 inte är helt korrekt. Statusen som *undersökt och borttagen* bör också betraktas med viss försiktighet eftersom det inte kan uteslutas att det finns kvarliggande lämningar även inom den av Florin undersökta delen. Det är också sannolikt att boplatsen ursprungligen sträckt sig in över tomten för bebyggelsen vid Dammstugan, även om det är oklart om bevarade lämningar finns kvar där. Under alla förhållanden bör båda markeringarna i FMIS betraktas med försiktighet.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Fornminnesregistret (FMIS/Fornsök)

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Lantmäteriet, historiska kartor

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor>

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMS):

Akt 04-övi-35, storskifteskarta 1784

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK):

Ekonomiska kartan 1958, Sjöholm, J133-9g8d58

Häradsekonomiska kartan 1897–1901, Kolsnaren, J112-65-15

Sveriges geologiska undersökning (SGU)

<https://apps.sgu.se/geolagret/>

Geologisk karta från 1872–1874

Strandlinjekartor

Muntliga uppgifter

Sara Gummesson, Stiftelsen Kulturmiljövård.

Litteratur

Florin, S. 1948. *Kustförskjutningen och bebyggelseutvecklingen i östra Mellansverige under senkvartär tid*. Akademisk avhandling. Stockholm.

Granath Zillén, G. 1995. *Dammstugan*. Arkeologisk förundersökning. Södermanland. Ö Vingåker socken. RAÄ 15. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, UV Stockholm rapport 1995:9.

Olsson, E. & Åkerlund, A. 1983. *Lusjööområdet. Nyfunnen vråboplats. Fornlämning 9*. Katrineholms stad. Fornlämning 15. Östra Vingåkers socken. Södermanland. Riksantikvarieämbetet rapport UV 1983:4.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM17187
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-4886-2017, 2017-10-31
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	14 och 21 mars 2018
<i>Personal:</i>	Britta Kihlstedt
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Katrineholm
<i>Socken:</i>	Östra Vingåker
<i>Fastighet:</i>	Sjöholm 2:1
<i>Fornlämning:</i>	Östra Vingåker 15:1
<i>Fastighetskartan:</i>	9G8d SÖ
<i>Koordinater:</i>	6540955/565805–6540919/565941
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1–10 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Fyndtabell

Gallrat	Fynd	Sakord	Material	Antal	Antal fragm	Vikt (g)	Anmärkning	X	Y	Lager
Ja	F1	Fragment	Tegel	2	2	26	–	6540942	565873	0,30 m ner i mörkt omrört kulturlager.
–	F2	Avslagsfragment	Kvarts	1	1	21,2	Vit tät kvarts.	6540943	565874	0,10 m ner i mörkt omrört kulturlager.
Ja	F3	Fragment	Tegel	1	1	0,2	–	6540939	565885	0,10 m ner i mörkt omrört kulturlager.
–	F4	Kärna	Kvarts	1	1	98,6	Gråvit, förorenat kvarts. Recent kross?	6540937	565894	Sotigt kulturlager.
–	F5	Avslagsfragment	Kvarts	1	1	48,7	Vit tät kvarts.	6540938	565894	I övergång sotigt kulturlager och ljus sand.
Ja	F6	Fragment	Tegel	1	1	35	–	6540938	565895	I sotigt kulturlager, ca 0,10 m ovanför F4.
–	F7	Avslagsfragment	Kvarts	1	1	27,9	–	6540933	565911	I övre del av rödgul sand.
–	F8	Övrigt slaget	Grönsten	1	1	91,4	Osäkert om slagen.	6540929	565925	I övergång mellan äldre ploglager och underliggande rödgul sand.
–	F9	Avslagsfragment	Kvarts	1	1	1,8	–	6540924	565934	I övre del av rödgul sand.
–	F10	Fragment	Brända ben	6	6	0,3	–	6540921	565937	I övre del av rödgul sand.

Bilaga 2. Schakt- och lagerbeskrivning

Det schakt där löpande övervakning skedde grävdes från väster till öster och var 95 meter långt, i allmänhet 0,60 meter brett och 0,60 meter djupt. I den östra delen vidgades schaktets bredd till knappt 2,5–3,0 meter längs en 8,5 meter lång sträcka. I den västra delen låg schaktet nära väggkroppen för att vika av söderut i den östra delen.

Generellt var den övre grästorven/myllan cirka 0,25 meter tjock. Myllan hade karaktären av äldre åkerjord, vilket var tydligast i den östra delen. I den västra delen vidtog under grästorv/mylla ett 0,30–0,40 meter tjockt lager mörk, siltfläckig sand. I detta lager framkom en bit slagen kvarts (F1) och två tegelfragment (F2 och F3). I botten fanns ljusgrå sand.

Det mörka lagret blev successivt tjockare i den mellersta delen av schaktet och utgjordes här av mörkt rödbrun, siltig sand i den övre delen (cirka 0,20 meter tjock), med inslag av sot och kolsplitter samt enstaka stenar, bland annat ett par skärviga stenar. I den nedre delen var lagret mörkare och flammigare med tydligare inslag av sot. Lagret var i sin helhet cirka 0,45 meter tjockt. I botten fanns ljusgrå sand. Kvarts framkom dels i den nedre mörka delen (F4), dels i den undre ljusa sanden (F5). Tegel framkom strax ovanför kvartsen i övergången mellan det övre rödbruna och det undre mörkare lagret (F6).

Längre åt öster tunnade de mörka lagren ut och i den östra, flackare delen fanns ett tydligt äldre ploglager, cirka 0,25 meter tjockt, och därunder cirka 0,20 meter roströd sand, vilken successivt övergick i ljusare grågul sand. I den övre delen av rostsanden framkom enstaka fragment kvarts, grönsten och bränt ben (F7–10).

Det mörka lagret är svårbedömt, men uppfattas som ett omrört kulturlager.